

סוגיית "ויקה" את המאכלת" - שחיטה במחובר, עקידת יצחק, ומה שביניהם (טו:-טז):

בנימין צוקרמן

מילון מונחים:

"הסוגיה הראשונה" - מהמשנה (טו:) עד ש"מ (ריש טז).

"הסוגיה השנייה" - מ"יתב רב" (טז,א) עד "אמר מר" (טז,ב).

הסוגיה הראשונה

[מהמשנה (טו:) עד ש"מ (ריש טז).]

הגמ' בסוגיה הראשונה מכניסה למשנה הרבה דברים שלכאורה לא הוזכרו במשנה אף ברמז. במקום לומר שהמשנה חולקת על התוספתא, להקשות מהמשנה על דברי רב כהנא (מח' רבי ור' חייא) או לפחות על איך שמבינים אותם, הגמ' בוחרת לעשות למשנה אוקימתא מחודשת של מחובר, שלכאורה אין לה שום רמז במשנה. עוד דבר שלא כל כך ברור הוא ההבנה שהרישא של המשנה מדברת בדיעבד. ננסה להבין מדוע כל זה קורה.

אומרת המשנה:

"השוחט במגל יד, בצור, ובקנה - שחיטתו כשרה.

הכל שוחטין, ולעולם שוחטין, ובכל שוחטין, חוץ ממגל קציר והמגירה והשינים והציפורן, מפני שהם חונקין."

(חולין טו:)

המשנה מורכבת משני חלקים. החלק הראשון מפרט מקרים בהם השחיטה כשרה, וכפי שהגמ' מבינה זאת, מקרים אלו כשרים רק בדיעבד. הבנה זו היא הבנה פשוטה אם משווים את המשפט הזה להכרזה "בכל שוחטין" המופיעה בהמשך המשנה.

הכרזה זו היא מספיק גורפת כדי שלא יהיה צורך לפרט ולהדגים אותה. ברור שאם הובאו מקרים אלו, זה רק מפני שיש בהם איזו שהיא בעיה, והחידוש הוא שלמרות בעיה זו השחיטה כשרה. הבדיעבד של הגמ' מתבקש לאור הסיפא של המשנה. הבעיה היא שבסיפא באמת משמע שבכל שוחטין, חוץ מרשימה של מקרים בהם יש בעיה של חניקה, כלומר בעיה טכנית בפעולת השחיטה ולא בכלי שבו משתמשים. אם המשנה רצתה לסייג אמירה זו, היה צריך להביא את הרישא אחרי הסיפא ולא לפנייה. בשביל לפתור בעיה זו נראה את התוספתא (עפ"י הגירסה של הגמ' בסוגיין):

"בכל שוחטין: בין בצור, בין בזכוכית, בין בקרומית של קנה.

בכל שוחטין: בין בתלוש, בין במחובר, בין שהסכין למעלה וצואר בהמה למטה, בין שהסכין למטה וצואר בהמה למעלה."

בתוספתא בולט מאוד שלמילים "בכל שוחטין" יש שני מובנים. ברישא של התוספתא מדברים על חומרים שונים בהם אפשר להשתמש בתור סכין. הסיפא מורכבת משני חלקים: תלוש/מחובר, והשאלה היא מה למעלה; הסכין או הצוואר. בפשטות ברור ששני דברים אלו תלויים אחד בשני; אם שוחטים במחובר, ייתכן שיהיה צורך להעביר את הצוואר על הסכין ולא להיפך.

נחזור למשנה. במשנה יש גם כן שני חלקים, ולאור התוספתא ניתן לומר שהמשנה קיבלה רק דין אחד משני ה"בכל שוחטין" של התוספתא, ואת האחר היא לא מוכנה לקבל אלא בדיעבד, כפי שנראה ברישא של המשנה. נתבונן בסיפא. כשאומרים שבכל שוחטים חוץ מחומרים מסויימים שיש איתם בעיה טכנית, נראה שהמשנה מתייחסת ל"בכל שוחטין" הראשון, שעוסק בחומרים מהם עושים סכין. ממילא יוצא שברישא מתעסקים בשאלת ה"בכל שוחטין" השני, כלומר בתלוש ומחובר וכד'. המשנה לא מוכנה לקבל את העקרון ששוחטים לכתחילה במחובר, ומכשירה אותו רק בדיעבד. מכאן יוצא שהאוקימתא של הגמ' בשלב מסויים בסוגיה שהמשנה עוסקת במחובר, היא לא רק מובנת אלא אף עדיפה מבחינתנו. חשוב לציין שמהלך זה הוא לא הסבר למהלך של הגמ', אלא עומד ברקע של הסוגיה ומסביר חלק מהדברים המתרחשים בה.

שאלה חשובה שהמבנה הזה לא עונה עליה היא השאלה מה בעצם הבעיה שיש עם מחובר. בתחילת הסוגיה, כשחילקנו בין לכתחילה לדיעבד, ניתן היה לומר שיש במחובר חשש דריסה או

משהו דומה לזה (כפי שאכן אומר שמואל בסוף הסוגיה - טז, ב). אולם, אח"כ הגמ' מקשרת את הבעיה של מחובר למח' רבי ור' חייא, ומתברר שרבי אוסר את השחיטה במחובר אפילו בדיעבד. במבט פשוט קשה לומר שאיסור כזה נובע רק מחשש שמא ידרוס (כפי שמסבירים חלק מהראשונים בשיטת שמואל הנ"ל), שהרי אם שחט בדיעבד, ואנו רואים שלא דרס, אין סיבה לאסור את הבהמה. נראה שלרבי יש סיבה אמיתית לאסור שחיטה במחובר, וזה לא רק חשש וגזירה. מהסוגיה שלנו לא מופיעה תשובה לשאלה זו, ורק בסוגיה הבאה מתברר שלרבי יש גזירת הכתוב וכו'. לאחר שהובאה מח' רבי ור' חייא, הגמ' (במסקנה) מצמידה את הבדיעבד של המשנה לשיטת רבי שאוסר שחיטה במחובר אפילו בדיעבד ומשום כך מעמידה אותה בתלוש ולבסוף חברו. מזה ניתן להבין שהגמ' הבינה שהאיסור שיש לשחוט לכתחילה בתלוש ולבסוף חיברו, הוא פשוט גזירה אטו מחובר. וכן כתב בעל המאור¹. אם הסיבה לאיסור זה הייתה איזושהיא גזירה אחרת, הגמ' הייתה צריכה לומר זאת, אבל מזה שהגמ' לא אומרת כלום, ורק מציגה את הבעיה בתלוש ולבסוף חיברו לאור דברי רבי, משמע שלא מדברים כאן על בעיות אחרות.

הסוגיה השנייה

[מ"תיב רב" (טז). עד "אמר מר" (טז):]

הסוגיה השנייה פותחת בסיפור על רבי ור' חייא וגזירת הכתוב "ויקח את המאכלת". מיד לאחר מכן מובאים דברי רבא. הוא מגדיר שיש מושג כללי של תלוש ולבסוף חיברו, ומביא שתי דוגמאות: עבודה זרה, והכשר זרעים. דוגמאות אלו הן רקע לשאלה - "תלוש ולבסוף חיברו לעניין שחיטה מאי"

לאחר שאנו יודעים שרבי אוסר שחיטה במחובר. נשים לב שהיה אפשר להביא גם דוגמאות אחרות (לעניין שבת, לעניין טומאה וכד'), אבל הובאו רק שני מקרים מסוימים². שתי דוגמאות אלו מדגישות שני צדדים של הבנת הבעייתיות של מחובר. בעבודה זרה לומדים שהאיסור לא חל על מחובר

¹ אלא שהוא הבין שיש סיוג להכשר בדיעבד כפי שנובע מהסוגיה השנייה, אבל על כל פנים את הסוגיה הראשונה הבין בתור גזירה אטו מחובר כפי שפירשנו.

² אם הגמ' הייתה רוצה לברר באופן שיטתי מה הדין של תלוש ולבסוף חיברו, היא יכלה לעבור על כל תחומי ההלכה השונים אחד אחד, אבל כאן ברור שמעניין אותנו להבין את הדין בשחיטה בלבד, ושתי הדוגמאות שהובאו הן שתי אפשרויות להבין את הבעיה שיש בשחיטה, כדלקמן.

מדיוק מהפסוק "אלוהיהם על ההרים - ולא ההרים אלוהיהם". כלומר, השאלה במחובר היא האם זה "הרים" - אדמה, או שזה לא אדמה. בהקשר זה ברור שדברים כמו בתים או שאר תלוש ולבסוף חיברו הם לא אדמה, ולכן אין ספק שתלוש ולבסוף חיברו בע"ז הוא תלוש. לעניין הכשר זרעים, מחובר מתמעט מהמילה "כלי" (כמובא בספרא שרש"י מצטט), ומשמע שמחובר הוא פשוט לא כלי. לגבי תלוש ולבסוף חיברו יש מח' ר' אלעזר ורב פפא, ולפי ר"א יש דעה שגם כלי מחובר נחשב כלי. על כל פנים השאלה לגבי שחיטה ברורה: האם הבעיה במחובר היא שזה אדמה, או שהבעיה היא שמחובר הוא לא כלי. לפי רב פפא זה לא משנה לדינא, שהרי בשתי ההבנות תלוש ולבסוף חיברו הוא תלוש. הנפק"מ בין שתי ההבנות היא רק לפי ר"א.

כשמנסים לענות על שאלת רבא בתלוש ולבסוף חברו מהברייתא, מתברר שקריאת הברייתא גם כן מתפצלת לשני הכיוונים הנ"ל:

א. את נסיון ההוכחה מדין צור היוצא מן הכותל דוחים בכך שמדובר בכותל מערה דווקא דומיא דקנה עולה מאליו וזהו מחובר גמור. הציור של כותל מערה מדגיש שהבעיה במחובר היא שזה אדמה, כמו קנה עולה מאליו, ומכך ניתן להוכיח שתלוש ולבסוף חיברו הוא תלוש, כפי שמדייק הרמב"ן במלחמות.

ב. מיד לאחר מכן מביאים רביא מהרישא של הברייתא "נעץ סכין בכותל ושחט בה שחיטתו כשרה", ואותה דוחים בחילוק של "מבטל ליה" ו"לא מבטל ליה". חילוק זה מבהיר שהבעיה במחובר היא שהוא לא כלי, וממילא שאלת תלוש ולבסוף חיברו תלויה בשאלה אם לא ביטלו וזה עדיין כלי, או שביטלו וזה כבר לא כלי. לכן, למרות שכשדיברו על צור היוצא מן הכותל היתה בגמ' נימה של ודאיות ("שמע מינה"), זאת היתה אמירה שנכונה רק בסיפא, לאור ההבנה שבעיית מחובר היא האדמה, וזה עצמו הדבר ששאלנו, לכן הגמ' נשארת ללא תשובה חד משמעית.

לגבי דברי שמואל בפיסקה האחרונה: לגמ' בסוגיה הראשונה היה ברור שהברייתא היא דברי רבי. לאור הסיפא שלה זה אכן ברור, שהרי ר' חייא לא אוסר מחובר לגמרי. לכן הבינו חלק מהראשונים (תוס' ד"ה "אמר שמואל" ועוד) שדברי שמואל באים לסייג את ההכשר הדיעבדי של נעץ סכין בכותל. יוצא שאם סכין למטה וצוואר בהמה למעלה אסור אפילו בדיעבד. הבנה זו היא בעייתית, שהרי מקשים על שמואל מהתוספתא,

שמתירה את זה לכתחילה, והעמדנו אותה בסוגיה הראשונה כר' חייא, אם כן היה צריך לתרץ מיד "הא רבי והא ר' חייא" ! לכן ברור שדברי שמואל מבוססים על שיטת ר' חייא, למרות שמובא ציטוט מהברייתא שהיא כרבי. מסתבר שגם ר' חייא מסכים עם הדין ש"נעץ סכין בכותל ושחט בה - שחיטתו כשרה", אלא שהוא מתיר זאת גם לכתחילה, ועל זה קאי שמואל ואוסר לכתחילה במקרה שסכין למטה שמא ידרוס. לרבי גזירה זו לא רלוונטית, שהרי הוא ממילא אוסר את כל סוגי התלוש ולבסוף חיברו לכתחילה משום מחובר, או משום גזירה אטו מחובר. מובן ששמואל דיבר בשיטת ר' חייא, ולכן מקשים עליו מהתוספתא שהעמדנו לעיל כר' חייא. כך גם מובן שהאיסור הוא רק לכתחילה ולא בדיעבד, ולכן על שיטתנו לא קשה קושיית תוס' על עצמם שהול"ל "שמא דרס" ולא "שמא ידרוס".

חשוב לציין שלפירוש זה הסוגיה חותמת בשיטת ר' חייא המקילה, ומשמע שכך המסקנה להלכה, בניגוד לסוגיה הראשונה שהעמידה את המשנה כרבי (ומשמע שכך סוברת להלכה), ובניגוד לרבי שדן בדברי רבי.

אגב, אם סבירא לן כר' חייא, אפשר להסביר את המשנה גם לשיטתו³ בצורה כזו: נאמר כי המשנה מכשירה שחיטה בצור וקנה תלושים שלבסוף חיברם רק בדיעבד, מאותו חשש שמא ידרוס, ולא בגלל החשש של רבי אטו מחובר.

³ וכן כתב הרמב"ן במלחמות, בשם ההוה אמינא בסוגיה הראשונה.